

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд на тема:

**“ ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА ФОНДОВЕТЕ НА
ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ ВЪРХУ ИКОНОМИКИТЕ
НА НОВИТЕ СТРАНИ-ЧЛЕНКИ ОТ ЦЕНТРАЛНА И
ИЗТОЧНА ЕВРОПА ”**

С автор *Калина Лазарова Дурова*, редовен докторант към Катедра “Финанси и отчетност”, Стопански факултет, ЮЗУ “Неофит Рилски”

За придобиване на образователна и научна степен „Доктор“ в професионално направление – 3.8. Икономика, Докторска програма – Финанси, парично обръщение, кредит и застраховка

Рецензент: доц. д-р Владимир Емилов Ценков, Катедра „Финанси и отчетност“, Стопански Факултет, Югозападен Университет „Неофит Рилски“

I. Обща характеристика на представения дисертационен труд - актуалност, цели и изследователска концепция

Актуалността на дисертационното изследване определено може да бъде определена като значима. Актуалност определена, както в контекста на членството на България и останалите изследвани държави от групата ново присъединените от Централна и Източна Европа (НСЧ - 11), така и от чисто икономическа и финансова гледна точка на значенето на това членство за

процесите на икономически растеж и развитие, които могат да бъдат стимулирани чрез финансирането от страна на програмите на Европейския съюз. Именно в момента когато се навършват 15 години от приемането на първите държави от разглежданата група е удачно да се направи един преглед на ефектите от това членство в чисто икономически и финансов аспект. Тази задача извежда на преден план именно кохезионното предназначение на фондове на ЕС, свързано както с насърчаване на икономически растеж, но и целящо постигането на сближение със средно за съюза икономическо ниво. В тази насока дисертационното изследване не само е насочило основния фокус на своите търсения спрямо значението на европейското финансиране за икономическия растеж в ново присъединените държави-членки, но и е направило необходимата диверсификация на изследователския фокус с цел постигане на по-задълбочен анализ на този комплексен въпрос. Съвсем удачно изследователският анализ върви от общо към по-специализираното разбиране и разглеждане на проблема:

- От променящия се размер на договорените средства по европейските програми към динамиката в рамките на изследвания период на повишения потенциал за усвояването им.
- От характерното за цялата група държави към специфичното в проявлението на изследваните процеси на територията на нашата страна;
- От глобалното въздействие на европейското финансиране спрямо икономическия растеж към конкретиката на детерминиращото им влияние върху заетостта, безработицата, потенциалния брутен вътрешен продукт, естествената норма на безработица и жизнения стандарт в областите на България.

Като **обект на дисертационното изследване** са определени политиката на Европейския съюз за намаляване на икономическите различия (т.е. Регионална или още позната като Кохезионна политика).

Предмет на дисертационния труд се явява изследването на ефективността и ефикасността на Кохезионната политика (КП) спрямо икономиките на НСЧ-11 (Естония, Латвия, Литва, Полша, Словакия, Словения, Унгария, Чехия, България, Румъния и Хърватия).

Предложените *цел и изследователски задачи* свързани с дисертационното изследване можем да определим като удачни и точно пресъздаващи извършеното в дисертационния труд.

Основната теза, която се защитава е, че Кохезионната политика на ЕС еволюира от чисто преразпределителен механизъм, отразяващ предимно националните интереси на държавите-членки, до ефективен общностен инструмент за регионално развитие и за икономическо и социално сближаване.

Застъпваната от автора *изследователска теза* бихме могли да определим като:

- ясна и конкретна в своето съдържание и изцяло аргументирана, както на база анализ на динамика на усвояване на европейското финансиране, но и по отношение на въздействието на това финансиране върху базовите икономически детерминанти на икономическо и социално сближаване;
- успешно защитена в контекста на необходимата цялост на теоретичния, иконометричен и емпиричен базис на дисертационното изследване;
- удачно емпирично проверена и анализирана, както в краткосрочен, така и дългосрочен времеви план. По този начин е постигнато не само необходимото разграничаване и проверка на защитаваната теза във

времеви аспект, но и е посрещнатата изискващата се комплексност на анализ при нейната защита.

Структуриране на дисертационния труд

Структурирането на дисертационния труд бихме могли да определим като удачно и даващо възможност в рамките на систематично представяне и анализ да бъдат разкрити основните характеристики на обекта и предмета на изследване.

Използвана литература

Използваните литературни източници са 167 на брой, от които 38 на български автори и 129 на английски език. Актуалността на литературните източници покрива времеви хоризонт до 2018 г. с поставен акцент в периода 2009 – 2017 г. което е адекватно имайки предвид предмета и обекта на изследване и ясният фокус върху изследването на кохезионните ефекти от фондовете на ЕС спрямо новите страни членки.

II. Оценка на изследователските резултати

Изследователските търсения на докторанта удачно започват с представяне и систематизиране на кохезионният инструментариум на ЕС изразен чрез съответните фондове. Отразявайки времевата динамика на това финансиране, както като средства по отделните програми, така и в контекста на различните програмни период, удачно е представена кохезионната политика на съюза. Разглеждайки нейните цели и резултатност на общностно ниво е направен необходимия подготвителен преход към предмета на изследване свързан с конкретиката на разглежданите процеси спрямо анализирани държави от ЦИЕ. Прави добро впечатление, че очертаните реалности и предизвикателства

са удачно разгледани не само спрямо официалните източници на информация свързани с компетентните органи на ЕС, но и в контекста на аналитично обхващащите разглежданите процеси емпирични научни изследвания. По този начин е изградена една реалистична представа за актуалното състояние, предизвикателствата и очакваната бъдеще динамика на кохезионната политика в ЕС като удачен преход към спецификата на проявление на анализираната материя спрямо изследваните държави от ЦИЕ. Направеният литературен обзор на въздействието на Кохезионната политика (КП) върху икономическия растеж на изследваните държави съдържа два основни взаимосвързани елемента. От една страна, представяне на конкретни емпирични и иконометрични изследвания по разглежданата материя, и от друга, формиране на база на тези изследвания на конкретни препоръки целящи отстраняване на слабостите, които вижда авторът при приложението на иконометричната методология в такъв вид изследвания. Направените позовавания на литературни източници можем да определим като релевантни и точно покриващи изследователската тематика на дисертационното изследване.

Изложението на автора продължава с позоваване на конкретни статистически данни за фондовете на ЕС предназначени, както за всички изследвани държави, така и за всяка една отделно в рамките на периода 2007 – 2015 г. Намираме това представяне освен за удачно, но и за много добре балансирано. Чрез използването на таблични и графични форми отчетливо се представят установените тенденции в динамиката на представените статистически данни. По този начин се дава възможност освен да се представи необходимия статистически базис, но и ясно да се очертаят наблюдаваните тенденции, очерталите се проблеми и предизвикателства за всяка една държава поотделно. Това представяне намираме за необходимо, тъй като преди да се разгледа емпирично, и иконометрично да се тества, връзката между икономически растеж и финансиране от ЕС е необходимо да бъдат очертани

установилите се тенденции на динамика и ефективност на отделните държави при усвояването на европейското финансиране.

Положително оценяваме направеното представяне за всяка една отделна държава от НСЧ – 11 в рамките на втора глава на дисертацията по отношение на договорените и усвоени фондове на ЕС. Очертаните тенденции удачно очертават характерното, както за всяка една държава по отделно, така и по отношение на двата период на планиране – 2007-2013 г. и 2014-2020 г. Именно от тази база би могло да се препоръча изготвянето на една обобщена оценка за целия блок от изследвани държави, която ще даде необходимата база за оценяване на въздействието на фондовете на ЕС, не само в рамките на една държава, но и да очертае тенденции между двата период. Необходимостта от една такава обобщаваща оценка съпоставяща тенденции при усвояването на фондовете на ЕС не само в рамките на отделна държава, но и съпоставяща специфичното с общото за блока изследвани държави, ни дава и самия автор правейки заключение на стр.135. Обобщавайки представеното в глава втора той заключава, че НСЧ- 11 *„подобряват усвояването, управлението и ефективността на използването на европейските средства.“* Това заключение на автора е вярно по своето съдържание, но именно предлаганото обобщение на база всички държави би ни помогнало да очертаем напредъка на всяка една отделна държава в сравнение със средното или тенденцията характерна за целия блок. Така освен факта бихме могли да коментираме и степента в която НСЧ- 11 *„подобряват усвояването, управлението и ефективността на използването на европейските средства.“*

Емпиричната част на дисертационното изследване би могла да се характеризира в два аспекта, първо, като структура и последователност на изследователските задачи решавани чрез нея, и на второ място, по отношение на използвания конкретен иконометричен инструментариум. В структурно и съдържателно отношение емпиричното изследване поставя в центъра на своите

търсения установяването на статистически значима връзка между динамиката на финансирането от ЕС и фундаменталните икономически детерминанти - растеж на БВП, Заетост и Безработица. Закономерно тази връзка първоначално се проверява на база панелни данни за всичките изследвани държави и последващо за България. Като положителен момент можем да посочим, че в така заложените търсения на авторът и в структурата на регресионните уравнения се използват:

- процентът на усвояемост на средствата по финансирането от ЕС. По този начин при анализа на връзката икономически растеж – финансиране от ЕС се премахва „изкривяващото“ действие на използването на договорените, а не на реално усвоените средства по европейското финансиране;
- индикатор отчитащ обществените нагласи, чрез който да се разгледа влиянието на обществените нагласи детерминиращо настоящата икономическа среда следствие на формирани бъдещи очаквания. Особено важно значение този фактор би могъл да има не само за икономическия растеж, но особено за динамиката на заетостта и безработицата.
- среден темп на растеж на реалния БВП в ЕС, който се явява важна детерминанта на икономическия растеж на изследваните държави имайки предвид засилените икономически и търговски връзки с ядрото на ЕС следствие на присъединяването. Смятаме това включване за важно, тъй като този показател би могъл да обхване наличието на ефекти на преливането (spillover effects) прехвърлящи тенденции в икономическия растеж от една държава към друга в условията на общ пазар и общо икономическо пространство, каквото е ЕС.

В конкретиката на получените емпирични резултати можем да изтъкнем следните по-важни достижения:

1. Влиянието на усвоените еврофондове върху икономическия растеж, заетостта и безработицата не се установява в краткосрочен аспект. Този резултат се потвърждава, както когато се тества по отношение на всички изследвани държави, така и когато се тества в частност само за България.
2. В контекста на България и в дългосрочен план усвоените евросредства имат *благоприятно въздействие върху потенциалния БВП* и общата факторна производителност, но влияят неблагоприятно върху потенциалната заетост и нормата на трайна безработица. Противоречие което налага по-сетнешно обяснение от автора в бъдещите ми изследователския търсения.
3. Установено е, че за периода 2010-2015 г. абсорбираните евросредства са *увеличили капиталовите запаси в България* с близо 5.8 млрд. евро по цени от 2010 г. От което се заключава, че фондовете на Европейския съюз представляват важен източник за финансиране на инвестициите и за разширяване на производствения капацитет на българската икономика.

Така представените емпирични резултати можем да определим като значими, формиращи основните научно-практически приноси моменти и напълно покриващи основните изследователски търсения на дисертационното изследване. Тук трябва да отбележим положителния почин на автора да коментира постигнатите от него емпирични резултати не само от гледна точка на съдържателното им обяснение и значение, но и в контекста на сходни по своите търсения други емпирични изследвания.

Като определено положителен момент в изследователските търсения бихме могли да посочи въвличането в иконометричния анализ на фактор отчитащ нагласите на стопанските обекти (Economic sentiment indicator). По този начин би могло в по-голяма степен да се обхванат детерминантите на икономическия растеж, до колкото перспективите за подобряване на икономическата конюнктура могат да се отразят в очакванията на инвеститорите и по този

начин пряко да детерминират тяхната икономическа активност. Аспект на детерминистична обвързаност, който може да бъде отнесен и към степента на усвояване на фондовете на ЕС като индикатор на общата икономическата активност в изследваните държави. Наличието на този индикатор може пряко да бъде обвързано и с друга променлива от регресионните уравнения в дисертационното изследване – среден растеж на БВП спрямо предходната година (EUAVGDPGR). Връзката между двата индикатора и тяхната значимост като детерминанти за икономически растеж е не само логическа, но и се доказва като статистически значима на база конкретните резултати от дисертационното изследване.

От гледна точка на използваната иконометричен инструментариум и методология можем да посочим, че основно се използват регресионни уравнения по Метода на най-малките квадрати, като и производствена функция на Коб-Дъглас. Използваните иконометрични модели намираме за релевантни и удачни на заложените изследователски задачи на дисертационното изследване. Тяхното приложение е процедурно и съдържателно правилно и резултатите са правдиво интерпретирани.

III. Оценка на научните и практико-приложни приноси

Изведените научно-приложни приноси моменти на дисертационното изследване са пет, като те удачно отразяват основните достижения на дисертационното изследване.

IV. Оценка на публикациите по дисертационния труд

Във връзка с публикационната активност свързана с резултатите от дисертационното изследване трябва да отбележим наличието на 12 публикации – 8 в български и международни списания, 3 участия в

международни конференции и 1 участие в съавторство в международна монография.

V. Препоръки и бележки

Изразените препоръки и бележки не поставят под въпрос качествата на дисертационен труд, а могат да бъдат разглеждани и като варианти на специализация на анализа и възможности за бъдещи изследвания:

1. При оформянето на изводите към всяка глава може да се препоръча по-акцентно представяне на резултатите от дисертационното изследване, тяхната значимост определено позволява това. В сегашният им вариант те могат да бъдат охарактеризирани като твърде кратки и общи в съдържателен аспект имайки предвид теоретичните и емпиричните достижения, които покриват.
2. На стр. 125 се посочва, че коефициентите на променливите $EUFGDP$ (съотношение между усвоените евросредства и реалния БВП) и $EUAVGDPGR$ (Среден растеж на реалния БВП в ЕС спрямо предходната година) са отрицателни, което противоречи на теоретичните очаквания за тяхното влияние върху темпа на растеж на реалния БВП ($GDPGR$). Тук трябва да направим уточнение, че това наблюдение се прави при лаг t . Като възможна препоръка за бъдещи изследвания може да посочим изследването на горното в рамките на по-широк времеви лаг, например при $t-1$ както е направил авторът, но само по отношение на $GDPGR$. Статистически значимият коефициент от 0,16 естествено може да бъде разгледан само по себе си, но и същевременно навежда на мисълта за значението на тенденциите предавани от един период към друг при макроикономическите променливи, особено когато говорим за среден растеж на БВП и усвоени евросредства към реалния БВП. Необходимостта от тестване с предходни лагови стойности на изследваните променливи се

потвърждава и при регресионния анализ на заетостта. Високият и статистически значим коефициент от предходния лаг $t-1$ в размер на 0,83 не само дава подкрепа на горната препоръка, но и се подкрепя и с друго установено теоретично несъответствие в това регресионно уравнение - знаците на коефициентите пред EUFGDP и EUAVGDPGR са положителни (стр.126). Авторът дава надлежно своите обяснения за тези несъответствия в изводите към емпиричния анализ, но смятаме, че едно подобно тестване в по-широк времеви лаг само би дало допълнителна стойност на направените констатации.

3. Като препоръка за бъдещи изследвания на база представените регресионни зависимости в подточка 2.4.2. и разглеждащи детерминантите на растежа на реалния БВП, Заетостта и Безработицата, би могло да се посочи необходимостта от допълнително разкриване на връзките между EUFAR (процент на усвояване на средствата по ЕФПР, КФ и ЕСФ) и EUFGDP (съотношение на усвоените евросредства към реалния БВП). Разглеждайки конкретно представените емпирични данни от регресионните зависимости на стр.122-127 се наблюдават зависимости в проявлението на статистическата значимост, които определят потенциал за изследвания на тяхната детерминиращо влияние, както по отношение на реалния БВП, Заетостта и Безработицата, така и по отношение тяхната взаимосвързаност. Използването на VAR (vector autoregressive models) модели и различни лагови стойности на използваните променливи би било едно възможно и удачно начало в това отношение.
4. Като препоръка по отношение на изследването на въздействието на фондовете на ЕС върху бедността бихме могли да предложим включването в регресионните уравнения освен на процента на усвоените средства по фондовете на ЕС (EUFAR), но и на EUFGDP (съотношение на усвоените евросредства към реалния БВП) (стр.131). Също така, във визираното регресионно уравнение се използва като обясняваща променлива Заетостта,

но не и Безработицата. Последната показва ясна статистическа детерминираност от EUFAR и EUFGDP (стр.126) според собствените изчисления на автора. Това подчертава възможността за включването ѝ при регресионният анализ на Бедността и влиянието на средствата от еврофондовете. В продължение на тази линия на размисли трябва да отбележим, че също в изчисленията на автора EUFAR не се явява статистически значима детерминанта на Заетостта (стр.125), но именно тя (Заетостта) е предпочетена при търсенията на детерминиращо взаимодействие между Бедността и евросредствата. В този аспект на анализ не е изненадващо, че авторът установява статистическа незначимост на Заетостта при регресионната зависимост между Бедността и евросредствата. Това налага оформянето на препоръката при бъдещи изследвания на регресионните детерминанти на Бедността да бъде включена и Безработицата, особено след като и самия автор твърди на база своите изчисления и доказана статистическа значимост, че евросредствата EUFAR са детерминанта на Безработицата и в краткосрочен план се използват за борба с нея (стр.127).

5. В глава трета, където се анализира въздействието на фондовете на ЕС върху икономиката на България, би могло да се препоръча интернирането на получените емпирични резултати от автора да се осъществи и в контекста на резултатите от сходни изследвания. Подобно позоваване се прави когато се описва методологията при която се прави дисертационното изследване, но не и при представянето на резултатите от него.

VI. Обща оценка

Обобщавайки бих могъл да изразя положителната си оценка за качествата на дисертационния труд на тема: *“Въздействие на фондовете на европейския съюз върху икономиките на новите страни-членки от централна и източна Европа”*. Убедено препоръчвам на Научното жури да подкрепи

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“
СТОПАНСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА” ФИНАНСИ И ОТЧЕТНОСТ”

дисертационния труд на *Калина Лазарова Дурова* като гласува за присъждането ѝ на образователно-научната степен **доктор**.

15.05.2019 г.

Благоевград

/ доц. д-р Владимир Ценков/